

EVROPSKÁ DIMENZE V DĚJEPISNÉM KURIKULU

JANA STEJSKALÍKOVÁ

European dimension in education presents one of the most important and topical educational trends. The school subject of history has a great potential for the realization of basic european dimension aims in education. Therefore, this article is focused on the problematics of european dimension as the particular didactic phenomenon in history curriculum.

Key words: history textbooks; curriculum; european dimension in education

Evropská dimenze ve vzdělávání představuje jeden z nejvýznamnějších a nejaktuálnějších vzdělávacích trendů, který se zaměřuje zejména na oblast vzdělávání mládeže zhruba ve věku od 11 do 19 let v jednotlivých evropských zemích, s cílem posílit jejich evropskou identitu a umožnit jim tak stát se plnohodnotnými občany Evropské unie.¹

První zmínku o pojmu „evropská dimenze“ můžeme najít již v Římských smlouvách z roku 1957. V 80. letech 20. století byl v Rezoluci ministrů školství Evropské rady deklarován požadavek zavádět evropskou dimenzi do vzdělávacích systémů jednotlivých zemí:² vytvářet cílené programy a učební materiály, podporovat rozvoj kontaktů mezi studenty, učiteli i rodiči.³ Evropská dimenze reprezentuje mezinárodní vzdělávací program uplatňovaný ve vzdělávacích soustavách členských zemí EU, v němž rozhodující úlohu zaujímá nejen dějepis, ale i ostatní vyučovací předměty.⁴ Navíc realizace požadavku Evropské unie (EU) výchovy k evropanství a evropské dimenze v historickém vzdělávání se stala jedním z nových úkolů didaktiky dějepisu.

Složitost termínu „evropská dimenze ve vzdělávání“ a jeho vymezení je dána jeho mnoho-
vrstevnatostí a komplexností. V teoretické rovině se jedná o koncept vztahující se k hodnotové výchově, rozvoji evropské identity, tj. uvědomování si přínáležitosti k Evropě. Tento postoj obsahuje naproti kritice egocentrismu i eurokratismu respektování národní identity a specifík jednotlivých států. Základním principem této koncepce je právo každého členského státu přizpůsobit národní pojetí evropské dimenze vlastním tradicím.⁵

Výchovními pojmy „evropské dimenze ve vzdělávání“ jsou Evropa, „evropanství“ a „evropská identita“ a proto bude nutné si je vymezit. Co je to vlastně Evropa? Na zdánlivě jednoduchou otázku není lehké odpovědět a ani historie nám nedává jednoznačnou definici.⁶ Pojem Evropa není jednoznačný ani statický. Podle Walterové nejméně problematické je vymezení

¹ STANĚK, A.: *Výchova k evropanství a národní identita v procesu prohlubující se evropské integrace*. In: GOŇCOVÁ, M. (ed.): *Střední Evropa a evropská integrace*. Brno: PdF MU 2006, s. 294.

² Doporučení pro země Rady Evropy z roku 1989.

³ Maastrichtská smlouva z roku 1992 spatřuje zavádění evropské dimenze do vzdělávání jako závazek pro členské země EU. WALTEROVÁ, E.: *Evropské záležitosti: výzva pro českou pedagogiku*. Pedagogika, 51, 2001, č. 1, s. 42.

⁴ WAHLA, A.: *Realizace nového cíle geografického a kartografického vzdělávání – výchova k evropanství a evropské dimenzi v České republice v letech 1992–2000*. Ostrava: PŘF OU 2000, s. 7.

⁵ WALTEROVÁ, E.: *Evropská dimenze ve školním vzdělávání*. In: LEHMANOVÁ, Z.: *Výchova k evropanství – kulturně historické souvislosti evropského procesu*. Praha: VŠE 1996.

⁶ Je Evropa historicky určena hranicemi říše Karla IV. či křesťanstvím nebo sférou vlivu lidských práv a myšlenek osvícenství? PINGEL, F.: *How to Approach Europe? The European Dimension in History Textbooks*. In: LEEUW-ROORD, J. (Ed.): *History for Today and Tomorrow. What does Europe mean for School History?* Vol. 2, Eustory Series. Shaping European History. Hamburg: Körber-Stiftung, 2001, s. 206.

geografické. Mnohem složitější je vymezení politické a kulturní.⁷ Z pohledu politické vědy byla do kolapsu východního bloku Evropa chápána jako jednota západních demokratických států. Nyní, si však musíme znovu klást totožnou otázku: Co je to Evropa? Jak by měla evropská integrace vypadat a zda je Evropa na cestě stát se federálním státem.⁸ Evropu můžeme pojímat nejen jako geografický termín, chápající Evropu jako kontinent zahrnující v sobě jednotlivé regiony, nýbrž integrační proces evropských států a jejich kooperaci v rámci evropských uskupení, představující různorodý politický, kulturní a společenský celek.⁹

Podle D. Labischové je evropská dimenze většinou pojímána tak, že podporuje snahy jednotlivých zemí o hledání takových procesů a událostí v národním vývoji, které výrazně ovlivnily evropské dění a představují tak most pro chápání vlastní evropské identity. Evropské dějiny jsou probírány pouze příležitostně, nesoustavně. Evropa je nejintenzivněji probírána v pojednáních o středověku, paradoxně v období nejmenší politické jednoty. Směrem k novějším dějinám ztrácí evropská perspektivita na významu, velmi nedostatečně je rozpracována pro období po roce 1945, kdy se do popředí zájmu dostávají světové dějiny, především velmoci USA a SSSR a ve srovnání s nimi netvoří Evropa žádný další samostatný blok (a když, tak pouze blok západní).¹⁰ Na současné integrační procesy je v učebnicích dějepisu nazíráno spíše skepticky. Obraz Evropy je kromě toho vázán hlavně na podíl velkých evropských zemí a národů v historickém vývoji, kdežto malé národy jsou značně opomíjené.¹¹

Evropská dimenze se stala předmětem výzkumu mnohých institucí jako např. Georg Eckert Institut für internationale Schulbuchforschung (GEI) v Německu¹², Council of Europe¹³, Evropské asociace učitelů dějepisu – EUROCLIO¹⁴, Mezinárodního úřadu pro vzdělávání, o němž informuje Evropská informační síť vzdělávání – EURYDICE. Jakou důležitost má evropská dimenze ve vzdělání vypovídají mnohé semináře, konference, jejímž předmětem jednání byla právě Evropská dimenze.¹⁵ V českém prostředí se evropské problematice z pedagogického hlediska věnuje především Walterová, z historického Labischová.

⁷ Evropa je především chápána jako komplex času, prostoru a kultury. V neposlední řadě spojujeme chápání Evropy s politickou institucí – Evropskou unií. Rovněž se můžeme setkat s pojetím Evropy jako sdíleného prostředí pro setkávání, spolupráci a hledání společných perspektiv. WALTEROVÁ, E.: *Evropská dimenze ve vzdělávání: Východiska, problémy, perspektivy*. In: Evropská dimenze ve vzdělávání a v přípravě učitelů. Sborník referátů a informací z interdisciplinárního kolokvia. Praha: PdF UK 1996, s. 24.

⁸ Tamtéž, s. 206.

⁹ VICE THOLEY, M. – NOORDINK, H.: *The European Dimension in the subjects History and Geography*. In: BARR, I.; HOOGHOFF, H. (eds.). *Report on the Third International Dillingen Symposium „The European Dimension in Education“*. Enschede 1992, s. 54.

¹⁰ LABISCHOVÁ, D.: *Současné trendy v dějepisném vyučování: učení o Evropě, z Evropy a pro Evropu*. In: *Historica* 12. Profesoru Lumíru Dokoupilovi k sedmdesátinám. Sborník prací Filosofické fakulty Ostravské univerzity 219/2005. Ostrava: FF OU, 2005, s. 331.

¹¹ ČORNEJ, P.: *Problém evropské dimenze ve výuce dějepisu*. In: Walterová, E. (red.), *Evropská dimenze ve vzdělávání a v přípravě učitelů*. Praha: Pedagogická fakulta UK 1996, s. 141–148.

¹² Jmenujme alespoň publikace: *Macht Europa Schule? Die Darstellung Europas in Schulbüchern der Europäischen Gemeinschaft* (1995); *Geschichte Europas für den Unterricht der Europäer. Prolegomena eines Handbuchs der europäischen Geschichte für die Lehrer der Sekundarstufe II.* (1980).

¹³ Bulletin se věnuje mj. dlouhodobě dvěma projektům, které jsou pro náš výzkum klíčové: *Evropské dějiny 20. století a Evropská dimenze v dějepisném vyučování. Mutual understanding and the teaching of European history: challenges, problems and approaches* (1995), *Learning and Teaching about the history of Europe in the 20th Century in secondary schools* (1996), *The ways in which the History of Europe in the 20th Century is presented in textbooks for secondary schools* (1997), *Project on the European Dimension in History Teaching* (2002, 2003) atd.

¹⁴ Ve spolupráci s Körberovou nadací se podílí na projektu EUSTORY, který vznikl v roce 1998 jako program podporující iniciativy, které se zaměřují na historii a jsou založené na vzájemném porozumění minulosti a budoucnosti Evropy.

¹⁵ Organizátoři 13. kongresu učitelů Evropy stanovili vůdčí heslo: Evropa na prahu 21. století – bez vzdělávání žádná sjednocená Evropa.

Je zřejmé, že význam dějepisného vyučování pro formování evropské identity je obecně zdůrazňován u nás i v zahraničí. Na tomto místě je nutné zmínit také snahu evropských historiků sepsat učebnici společných nadnárodně regionálních dějin. Po neúspěchu společné evropské učebnice dějepisu *Le histoire de l'Europe* z roku 1992 (u nás vyšla o tři roky později s názvem *Dějiny Evropy*)¹⁶ se tak objevila další společná učebnice dějepisu – tentokrát francouzsko-německá *Historie/Geschichte* z roku 2006.

Evropská dimenze má samozřejmě své místo v RVP ZV – zejména v průřezovém tématu „Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech“. Toto téma akcentuje ve vzdělávání evropskou dimenzi, která podporuje globální myšlení a mezinárodní porozumění a jako princip prostupuje celým základním vzděláváním.¹⁷ Vzdělávací oblast Člověk a společnost, kam spadá vzdělávací obor dějepis, poskytuje rovněž dostatek příležitostí k rozvíjení evropské dimenze.

Evropskou dimenzí ve vzdělávání rozumíme tři základní oblasti výchovně-vzdělávacího procesu: učení z Evropy (budování evropského hodnotového systému), učení o Evropě (získávání poznatků o Evropě), učení pro Evropu (zodpovědný život v jednotící se Evropě). Obecné cíle evropské dimenze ve vzdělávání jsou definovány ve výčtu cílových vědomostí (poznání evropského kulturního dědictví), dovedností (osvojení si kulturních a sociálních dovedností), postojů a hodnot (oceňování evropských hodnot, uvědomění si a respektování kulturního dědictví).¹⁸

Kurikulární implikace evropské dimenze se realizuje buď multidisciplinárně (rozptýlení poznatků o Evropě v jednotlivých předmětech), transdisciplinárně (zaváděním syntetických předmětů), průřezově (mezipředmětová témata). V EU je v současnosti upřednostňován interdisciplinární model.¹⁹ V ČR je uplatňován jak multidisciplinární tak průřezový model (viz RVP).

Podle Beneše je z porovnání kurikul dějepisu evropských zemí patrné, že v Evropě existuje „obecně sdílené, i když nijak institucionálně či direktivně vytvořené a prosazované kurikulum evropských dějin 20. století“.²⁰ Stradling uvádí, že takové tzv. „sdílené kurikulum“ obsahuje 15 základních témat:

1. první světová válka a její počátky,
2. revoluce v Rusku,
3. rekonstrukce Evropy v roce 1918,
4. vzestup totality: komunismus, národní socialismus a fašismus,
5. ekonomická krize,
6. zhroucení mezinárodního míru,
7. druhá světová válka: „válka lidí“,
8. rekonstrukce Evropy v roce 1948,
9. éra studené války: NATO a Varšavská smlouva,
10. dekolonizace,
11. politická a ekonomická spolupráce po roce 1945,
12. Evropské společenství,
13. glasnost a perestrojka,

¹⁶ Učebnice byla napsána 12 evropskými historiky. Argo, Praha 1995. Neúspěch spočíval zejména v upřednostňování integrativních prvků Evropy a opomíjení malých národů.

¹⁷ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Praha: VÚP, 2007, s. 95–96.

¹⁸ LABISCHOVÁ, D. – GRACOVÁ, B.: *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. Ostrava: FF OU, 2008, s. 165–166.

¹⁹ Tamtéž, s. 166–167.

²⁰ BENEŠ, Z.: *Společná, či společné učebnice dějepisu? Francouzsko-německá učebnice jako výsledek hledání a ukazatel možných cest*. In: *Český časopis historický*. 2007, 106, č. 3, s. 641.

14. rozpad Sovětského svazu,
15. vznik nezávislých demokracií střední a východní Evropy.²¹

Podobně Bodo von Borries vymezil deset ústředních témat, která by měla být začleněna do výkladu evropských dějin:

1. stát a národ, národní stát,
2. mechanismy rovnováhy a boje o hegemonii v Evropě,
3. Evropa a „ti druzí“,
4. mimoevropský kulturní okruh,
5. migrace a menšiny,
6. Evropa v linii Východ–Západ,
7. modernizace, globalizace, industrializace, amerikanizace,
8. organizace spolků, společenství, států,
9. lidská práva – kulturní relativita versus racionální univerzalismus,
10. sociální hnutí a kolektivní identita.²²

Právě s ohledem na tato doporučená témata dvou významných historiků a didaktiků dějepisu se musíme spolu s Benešem ptát, zda je ve školním dějepisu vymezen dostatečný časový prostor k jejich rozvíjení spolu s evropskou dimenzí.²³

Shrnutí

Školní dějepis žákům odkrývá kulturně historické kořeny evropské civilizace, poukazuje na krize a konflikty v minulosti, na myšlenky sjednocování i odcizování jednotlivých evropských národů, ale i odhaluje společné hodnoty a regionální různost. Článek právě proto pojednává o výzvě současné oborové didaktiky dějepisu, kterou je implementace evropské dimenze do výuky dějepisu a jeho zpracování do dějepisného kurikula.

Summary

European Dimension in History Curriculum

School subject of history uncovers pupils the cultural-historical roots of european civilization. It refers to the crisis and conflicts from the past, to the thoughts of unification as well as to the enstrangement of particular european nations, but it also uncovers shared values and regional diffences. Therefore, this article deals with the challenge of contemporary didactics which represents the implementation of european dimension to history lessons and its inclusion into the history curriculum.

²¹ Tyto základní témata doplňuje ještě 14 dílčích: 1. vědeckotechnický rozvoj ve 20. století, 2. společenské změny, zejména v životě obyčejných lidí, 3. mění se role žen ve společnosti, 4. vznik masové kultury a kultury mládeže, 5. kulturní a umělecká hnutí 20. století, 6. industrializace a vznik postindustriálních společností, 7. urbanizace, 8. doprava a komunikace, 9. pohyby populace, 10. mění se situace národnostních a jiných menšin v Evropě, 11. konflikty a spolupráce, 12. nacionalistická hnutí, 13. totalita a liberální demokracie, 14. lidská práva. STRADLING, R. *Jak učit evropské dějiny 20. století*. Praha: MŠMT 2004, s. 14–15.

²² BORRIES, B.: *Jugend und Geschichte. Ein europäischer Kulturvergleich aus deutscher Sicht*. In: Schule und Gesellschaft 21, Opladen 1999.

²³ VICE BENEŠ, Z.: *Dějiny 20. století jako didaktická i metodická výzva*. In: Historie a škola IV. Člověk, společnost, dějiny. Praha 2005, s. 11.